

Förlåt, ursäkta och tack: konsten att vara artig på svenska

Berättelse

Ett språk utan eget ord för "please"

Den som lär sig svenska upptäcker snart något lite oväntat. På engelska kan man göra nästan vilken mening som helst artig genom att lägga till ett enda ord: "please". På svenska finns det inget enskilt ord som motsvarar det exakt. Men man ska vara försiktig med att säga att "svenskan saknar ett ord för please", för det låter som om svenskan inte kan vara artig. Så är det inte. Det riktiga är att svenskan inte har EN direkt motsvarighet, utan i stället flera olika sätt att uttrycka artighet, beroende på situationen.

"Tack" gör jobbet

Det allra vanligaste artighetsordet är "tack". Egentligen betyder "tack" ungefär samma sak som engelskans "thank you". Men i praktiken används det ofta precis där engelskan skulle ha "please". Om du står vid disken på ett kafé och vill ha en kaffe säger du helt enkelt "En kaffe, tack". På engelska blir det "A coffee, please". Samma artiga känsla, men med ett ord som egentligen betyder något annat. Det här är ett bra exempel på att man inte kan översätta artighet ord för ord mellan språk.

"Ursäkta" eller "förlåt"?

Två ord som ofta vållar huvudbry är "ursäkta" och "förlåt". De ligger nära varandra, men de används lite olika. Det handlar om en tendens, inte om en absolut regel, och i vardagen blandar många svenskar faktiskt ihop dem. Men i stora drag gäller följande: "ursäkta" använder man oftast innan man stör eller besvärar någon, eller när man vill få någons uppmärksamhet. Vill du fråga om vägen säger du "Ursäkta, var ligger stationen?". "Förlåt" säger man däremot oftast efter att man redan har gjort något fel och vill be om ursäkt, till exempel om man har kommit för sent eller råkat stöta till någon.

Det finns en fin logik gömd i orden. "Förlåt" hänger ihop med verbet "förlåta", som betyder att inte längre vara arg på någon. När du säger "förlåt" ber du alltså den andra personen att släppa sin ilska. "Ursäkta" hänger i stället ihop med ordet "ursäkt", som är en förklaring till varför man gjorde fel. Tänker man på det blir det lite lättare att minnas skillnaden: en ursäkt kommer ofta före, en förlåtelse efter.

Snälla, vänligen och mjuka frågor

Det finns ännu fler sätt att vara artig. "Snälla" är ett bedjande "please" som man tar till när man verkligen vill ha något, och det är särskilt vanligt hos barn: "Snälla, får jag?". "Vänligen" är mer formellt och hör mest hemma i skrift. Det syns på skyltar och i instruktioner, som "Vänligen stäng dörren". Ett uttryck som "är du snäll" kan också användas, men här spelar tonfallet stor roll: sagt på

ett vänligt sätt låter det artig, men med fel röst kan det låta lite irriterat. Det är en nyans som är svår att förklara kort och som man får känsla för med tiden.

Ofta är det smidigaste sättet att vara artig att helt enkelt mjuka upp sin fråga. I stället för att säga "Jag vill ha hjälp" eller ge en ren befallning kan man säga "Skulle du kunna hjälpa mig?" eller "Skulle jag kunna få...". Frågan blir genast mjukare och vänligare, även utan något särskilt artighetsord.

Var hittar man svar?

Om man blir osäker på hur ett ord egentligen används finns det bra hjälp att få. Institutet för språk och folkminnen, som förkortas Isof, svarar på frågor om svenska i sin Frågelåda. Vill man veta mer om vad ett ord betyder och hur det har använts kan man slå upp det i Svenska Akademiens ordböcker på svenska.se. Där finns till exempel ordet "snäll". Det sägs ibland att "snäll" från början kommer av ett fornnordiskt ord med betydelser som "duktig" eller "vältalig", men sådana uppgifter om ords ursprung bör man kontrollera i en ordbok innan man tar dem för säkra. Det viktigaste att komma ihåg är ändå enkelt: svenskan har inget eget "please", men gott om sätt att vara vänlig.

Ordlista

ORD	FÖRKLARING
oväntat	något man inte trodde skulle hända
enskild	en enda; ett ord för sig
motsvarighet	något som betyder samma sak i ett annat språk
i praktiken	i verkligheten, när man faktiskt använder det
välla huvudbry	göra något svårt att förstå eller bestämma
tendens	en vanlig riktning, men inte en fast regel
besvära	göra så att någon får extra jobb eller blir störd
förlåta	att sluta vara arg på någon
bedjande	när man ber om något på ett vädjande sätt
tonfall	hur rösten låter när man säger något
nyans	en liten skillnad i betydelse eller känsla
befallning	en bestämd order; något man säger åt någon att göra
fornnordisk	från det gamla nordiska språket för mycket länge sedan

Läsförståelsefrågor

1. Varför ska man enligt texten vara försiktig med att säga att “svenskan saknar ett ord för please”?
 1. För att det är förbjudet att säga så.
 2. För att det kan låta som att svenskan inte kan vara artig, fast den uttrycker artighet på andra sätt.
 3. För att engelskan inte har något ord för “please”.
2. Hur används ordet “tack” enligt texten?
 1. Bara när man tackar för en present.
 2. Ofta där engelskan skulle ha “please”, till exempel “En kaffe, tack”.
 3. Aldrig i talspråk.
3. Vad är den vanliga skillnaden mellan “ursäkta” och “förlåt”?
 1. “Ursäkta” säger man ofta innan man stör, “förlåt” oftast efter att man gjort fel.
 2. “Ursäkta” används bara av barn.
 3. De betyder exakt samma sak i alla situationer.
4. Vad betyder verbet “förlåta” enligt texten?
 1. Att bli arg på någon.
 2. Att inte längre vara arg på någon.
 3. Att förklara varför man gjorde fel.
5. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. “Vänligen” är ett mer formellt ord som syns på skyltar och i instruktioner.
 2. Skillnaden mellan “ursäkta” och “förlåt” är en absolut regel som aldrig bryts.
 3. Isolf svarar på frågor om svenska i sin Frågelåda.
6. Stämmer påståendena med texten? Svara **ja**, **nej** eller **det står inte i texten**.
 1. “Snälla” är särskilt vanligt hos barn.
 2. Tonfallet kan påverka hur uttrycket “är du snäll” uppfattas.
 3. De flesta svenskar tycker att “vänligen” är ett vackert ord.
7. Förklara med egna ord skillnaden mellan när man brukar säga “ursäkta” och när man brukar säga “förlåt”.
8. Texten skriver att skillnaden mellan “ursäkta” och “förlåt” är “en tendens, inte en absolut regel”. Vad menas med det, och varför är det klokt att skriva så?
9. Vad menar texten med att man kan “mjuka upp” en fråga? Ge ett eget exempel.
10. Texten säger om ordet “snäll” att “det sägs” att det kommer av ett fornnordiskt ord. Varför uttrycker sig texten så försiktigt, och vad föreslår den att man gör i stället?

11. Varför kan det enligt texten vara svårt att översätta artighet ord för ord mellan två språk? Svara med stöd i texten.
12. Texten säger att tonfallet spelar roll för uttrycket “är du snäll”. Varför tror du att samma ord kan låta både artigt och irriterat?

Diskussionsfrågor

- Hur uttrycker man artighet på ditt språk? Finns det ett ord som “please”, eller använder ni andra knep, som tonfall eller särskilda fraser?
- Texten säger att tonfallet kan göra samma ord artigt eller irriterat. Kan du komma på ett exempel från ditt eget språk där rösten ändrar betydelsen helt?
- Skillnaden mellan “förlåt” och “ursäkta” beskrivs som en tendens, inte en regel. Tycker du att det är lättare eller svårare att lära sig ord som inte har fasta regler? Varför?
- Varför tror du att det kan vara extra viktigt att kunna be om ursäkt och vara artig när man är ny i ett land?
- **Skriv (6–8 meningar):** Skriv en kort text om hur man visar artighet i ditt hemland. Förklara vilka ord eller fraser man använder, om tonfallet spelar roll, och om något känns annorlunda jämfört med svenskan.